

УДК 7.067

Анна **Єфімова**

мистецтвознавець, арт-менеджер,
відділ Видавництва та інформації
Львівської національної академії
мистецтв

Сучасне мистецтво в міському просторі: перспективи та шляхи розвитку в Україні

© Єфімова А., 2016

<http://dx.doi.org/10.5281/zenodo.51660>

Анотація. У статті окреслено перспективи та основні шляхи розвитку сучасного мистецтва, репрезентованого у відкритих міських просторах в Україні, яке охоплює і традиційні художні форми (класичні зразки монументального мистецтва), і моделі актуального мистецтва, які в західному дискурсі найчастіше визначають поняттям public art. З'ясовано ключові передумови актуалізації якісних і адекватних своєму часу мистецьких форм у публічних міських просторах, а також, на основі міжнародного досвіду, запропоновано окремі механізми подальшого ефективного розвитку урбаністичних арт-практик на державному та регіональному рівнях.

Ключові слова: сучасне мистецтво, урбаністичний простір, меморіальні практики, розвиток, суспільне замовлення, public art.

Постановка проблеми. Сучасне мистецтво, репрезентоване у відкритому міському просторі постає виразним соціокультурним феноменом, що присутній у повсякденному житті соціуму та кожного міста в найрізноманітніших проявах: від традиційних пам'ятників і скульптур до настінних розписів (муралів) та концептуальних арт-інтервенцій у вигляді інсталяцій чи перформансів. Такі об'єкти і проекти безпосередньо впливають на візуально-естетичний та культурно-символічний образ міста, містять певні сенси, актуалізують пам'ять і суспільну свідомість. Цей напрям позаінституційної мистецької діяльності постає важливим елементом конструювання міської ідентичності та діалогу із сус-

пільством, його розвитку, зважаючи на світовий досвід, є показником демократичної країни та складовою культурного брендингу сучасних міст. Відповідно, актуально на сучасному етапі та окреслити перспективи та з'ясувати ймовірні шляхи розвитку й ефективного функціонування урбаністичних арт-практик в Україні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Окреслюючи ступінь дослідження проблеми, перш за все, зауважимо, що ця тема є новою та маловивченою в українській культурології та мистецтвознавстві. Опубліковані окремі дослідження, що розкривають низку аспектів мистецтва в урбаністичних просторах на наших теренах, проте вкрай рідко виявляють перспективи розвитку. Зокрема, особливо важливими для нас є напрацювання О. Чепелик [1], яка дослідила механізми практики «суспільного замовлення», що успішно функціонує на Заході та сприяє появі якісних сучасних арт-об'єктів в міському просторі, а також підкреслила його значущість і важливість наступного розвитку [2]. У пропонованому контексті варто також відзначити дослідження Н. Булавіної [3], М. Протас [4], Н. Мусянко [5], що дають нам можливість сформулювати цілісну картину урбаністичних арт-практик в Україні на сучасному етапі, виявити основні проблеми. Окрім того, для розроблення цієї теми важливе значення мали статті В. Єшкілева [6], Д. Скринник-Миської [7], В. Венгринюка [8], Ю. Зерній [9], які лише частково зачіпають зазначену теми. Відтак, пропонована наукова розвідка має на меті підсумувати попередні напрацювання в цій сфері та окреслити перспективи й ключові передумови розвитку мистецтва в міському просторі, що й визначає її наукову новизну.

Виклад основного матеріалу. В останні роки в Україні простежуємо якісні зрушення у розвитку сучасного мистецтва в міському просторі. Зокрема, реалізовано низку комплексних проектів, що суттєво посприяли актуалізації нових урбаністичних арт-практик в Україні. Серед них фестиваль «Арт-містечко: Шаргород», перший Міжнародний фестиваль соціальної скульптури, проекти Міжнародного мистецького фонду «Ейдос», зокрема, грантова програма «Public Space – 2007/08» та реалізовані в її рамках проекти «Сучасне мистецтво в публічному просторі», «Місто – територія мистецтва» та ін., що дали істотний поштовх для розвитку практик public art в Україні [5, с. 144]. Також у цьому контексті варто відзначити Перший парк сучасної скульптури та інсталяції «Kiev Fashion Park» 2011 р. і масштабний фестиваль сучасної скульпту-

ри в міському просторі «Kyiv sculpture project» 2012 р. Водночас, розвиток професійного муралізму засвідчують численні розписи в різних містах України. З'являються професійні великоформатні мурали патріотичного змісту, що, можливо, найближчим часом дозволять говорити про певну національну модель українського стріт-арту (як приклад — розписи в рамках проекту «City-art»). Вагомий вплив на розвиток мистецтва в міському просторі мали суспільно-політичні події 2013-2015 рр., що дали поштовх для переосмислення традиційних меморіальних засобів і запровадження інноваційних проектів, адекватних світовим мистецьким тенденціям і соціокультурній ситуації в країні загалом.

Сучасні урбаністичні арт-практики вже значною мірою адаптувалися та актуалізувалися на наших теренах, ставши неодмінною складовою культурно-мистецького процесу. Останніми роками вони досить динамічно розвиваються, утворюють нові моделі та формуються своєрідну платформу для майбутнього розвитку. Проте все ще наявні численні невирішені проблеми, серед яких: наслідування радянської естетики в пам'ятниках, низька художня вартість, відсутність чітких процедур, що регламентують появу мистецьких форм у просторі міст, комерціалізація та кітч, символічне перевантаження простору, однотипність об'єктів тощо. Відчутним є дефіцит якісних сучасних вирішень, що наближали б нас до світового мистецького процесу. Крім того, визначальним постає і комерційний фактор, який у багатьох випадках впливає на художні якості, доцільність і формат того чи іншого об'єкта для громадського простору. Комплекс проблем у традиційних урбаністичних арт-практиках досить вдало характеризує термін «пам'ятникоманія» як одна з помітних соціокультурних тенденцій кінця ХХ – початку ХХІ ст. [6].

Нове та якісне мистецтво відкритих міських просторів, перш за все, потребує належної підтримки на державному рівні, бо, незважаючи на розширення діапазону художніх практик, воно все ж залишається одним з ефективних державних інструментів (і традиційні монументальні об'єкти, і різноманітні альтернативні практики, починаючи від сучасних настінних розписів до соціальних проектів). Тут можемо виокремити три основні напрямки державної політики, що повинні сприяти розвитку сучасних урбаністичних арт-практик: це політика пам'яті, культурна та освітня політика. Мабуть, найбільш проблемними на цьому етапі є тра-

диційна скульптура, яка практично не розвивається та продовжує наслідувати соцреалістичні монументальні канони. Адже саме пам'ятник, маркуючи простір і утворюючи так звані «місця пам'яті», є одним з важливих інструментів реалізації політики пам'яті в просторі міста. Однак, у період кінця ХХ – початку ХХІ ст. держава надалі здійснює монументальну пропаганду згідно з радянськими стандартами, практично не змінюючи мистецькі засоби [4, с. 832]. Відповідно, на сьогодні важливо переглянути окремі аспекти політики пам'яті в Україні, що стосується символічного маркування міського простору та запровадити оновлені підходи. Важливо подолати заідеологізованість традиційних художніх практик, а також стимулювати їхній подальший формальний та концептуальний розвиток. Варто наголосити, що мова не йде про повну відмову від фігуративних скульптур у міському просторі, оскільки вони вважаються найбільш адекватним способом звернення до широких мас. Важливо знаходити нові, осучаснені якісні рішення, позбавлені впливів попередньої доби. Ці питання повинні регулювати, перш за все, на державному рівні, зокрема, це входить до компетенції Українського інституту національної пам'яті (УІНП), що функціонує від 2006 р. як найважливіша інституція з вироблення державної політики історичної пам'яті в Україні. Серед його завдань — вивчення трагічних подій в історії народів України, участь у вшануванні пам'яті жертв і залучення до науково-просвітницької, освітянської роботи, пов'язаної з проблемами національної пам'яті тощо [8, с. 36]. Проте, видається доцільним, щоб, окрім усього цього, така інституція якимось чином впливала і на мистецьку якість і доречність художньо-меморіальних засобів, які використовують для вшанування особистостей і подій національної історії. Адже на сучасному етапі особливо важливо підтримувати новаторські мистецькі вирішення та підходи до актуалізації пам'яті в міському просторі.

Істотним недоліком є також практична невизначеність суб'єктів впровадження державної політики пам'яті, хоча до її реалізації якнайменше дотичні Міністерство освіти і науки України, Міністерство культури та низка інших організацій та інституцій [9, с. 44]. Діяльність останніх також має спрямовуватися на розвиток і підтримку нових урбаністичних мистецьких ініціатив. Адже досить відчутним є дефіцит інформації про новітні меморіальні форми та актуальні художні об'єкти, що можуть бути реалізовані в міському

просторі. Важливою є певна інформативна та науково-практична діяльність у цьому напрямку, яка повинна здійснюватися на рівні культурної політики держави відповідними культурно-мистецькими інституціями, що є основними її інструментами.

Окрім того, щодо культурної політики, важливим моментом є запровадження державних програм, що сприяють створенню сучасних мистецьких об'єктів у міських просторах. До прикладу, у країнах Західної Європи та США це належить до сфери так званого «суспільного замовлення». Зокрема, дослідниця О. Чепелик окреслила як цей механізм було вперше запроваджено на рівні культурної та освітньої політики Франції, де ще в середині ХХ ст. розпочали функціонувати програми відсоткових відрахувань на розвиток мистецтва в міському просторі (1% від кожного капітального будівництва), що постають у якості інструмента, який сприяє збагаченню мистецьких надбань країни. Процедура 1% дійсно дозволяє фінансувати монументальні або декоративні твори впродовж реалізації архітектурних об'єктів. Відповідно, бюджет мистецького твору є пропорційним обсягу 1% від повної вартості будівництва. Прийнята схема фінансування дозволяє покривати витрати на планування, розроблення дизайну, виготовлення, купівлю та розміщення арт-об'єктів і у випадку створення нових публічних просторів, і реконструкції вже наявних тощо [2, с. 161]. Суспільне замовлення означає одночасно — і мистецький об'єкт, що виходить за межі призначених для нього просторів, шукаючи зустрічі з населенням, і процедуру, позначену на різних етапах ініціативою замовника аж до встановлення твору та його сприйняття публікою включно [1, с. 432-436]. Реалізація таких проектів і контроль за їхньою якістю здійснюється на рівні державних мистецьких інституцій. Відповідно, слід застосувати досягнення світової практики в Україні та запровадити програми, які б забезпечили донесення мистецької рефлексії на зміни в нашому суспільстві та створили б умови для відповідних соціокультурних трансформацій [1, с. 444]. На рівні культурної політики також доцільно ініціювати та підтримувати різноманітні міжнародні проекти, що стосуються актуалізації сучасних практик мистецтва в міському просторі та дають можливість перейняти практичний і теоретичний зарубіжний досвід у цій сфері.

Без сумніву, важливу роль відіграє і освітня політика. Враховуючи динаміку сучасного мистецького процесу, виникає потреба в запровадженні нових дисциплін у освітні програми мистецьких і, частково, технічних ВНЗ, що розкривають основні теоретичні та практичні принципи роботи із сучасним міським простором. Це, у свою чергу, сприятиме розширенню сфери діяльності традиційних фахівців монументального мистецтва, дизайнерів, архітекторів, графіків, відповідатиме потребам часу та дасть змогу запровадити ефективні механізми естетизації та культурного оновлення сучасних урбаністичних ландшафтів. Адже у відкритих публічних просторах повинні працювати фахові художники, які володіють необхідними навиками, відповідають запитам часу. Відповідно, важливим моментом постає комплексна підготовка висококваліфікованих кадрів.

Основна площина, де безпосередньо запроваджуються нові підходи щодо актуалізації сучасних художніх тенденцій і меморіальних арт-практик у міському просторі — це органи влади на місцях як прямі виконавці державної політики. Адже встановлення арт-об'єктів у публічному просторі міста належить безпосередньо до їхньої компетенції.

Одним з найголовніших завдань практично для всіх міст регіону є вдосконалення механізмів створення та встановлення мистецьких об'єктів у міському просторі. Перш за все, повинна бути зрозуміла дуже чітка процедура надання дозволів, позбавлена людського фактору, яка передбачатиме громадську участь у обговоренні мистецько-суспільних об'єктів, що мають з'явитись у громадському, публічному просторі.

Складні суспільно-політичні події кінця 2013-2014 рр. (Революція Гідності, початок військових дій на Сході України), що супроводжувалися трагічними наслідками з численними людськими жертвами, зумовили необхідність їх увічнення. Причому останній факт громадськість (особливо в західноукраїнському регіоні) досить емоційно почала позиціонувати як негайний і терміновий [7]. Однак, способи увічнення у більшості випадків пропонують традиційні та часто досить примітивні, забуваючи про те, що країна перейшла на новий етап соціокультурного розвитку. Оскільки в Україні тривають військові дії, найближчим часом у містах почнуть з'являтися

численні пам'ятники, присвячені загиблим воїнам АТО. Особливо в таких меморіальних об'єктах важливо не повторити помилок минулого та відшукати концептуально нові мистецькі засоби. Для актуалізації пам'яті про переломні події української історії, без сумніву, необхідно відмовитися від застарілих художньо-меморіальних прийомів, що є рудиментами радянської доби та звернутися до осучаснених вирішень, що відповідають своєму часу та соціокультурній ситуації загалом.

Щодо майбутнього розвитку жанрової міської скульптури цікаву думку висловила дослідниця П. Попова. Вона припускає, що в майбутньому винятково творчі роботи, що характеризуються цікавими жанровими, композиційними та технологічними вирішеннями, з'являтимуться в парках або в спеціально відведених для цього просторах — музеях сучасної скульптури під відкритим небом тощо. У реальному ж міському просторі (чи то історичний центр, чи новий район) твори жанрової скульптури дедалі більше набувають прикладного характеру, вони орієнтовані лише на привернення уваги звичайного глядача своєю «оповідальністю» і наочністю, чим і зумовлена їхня надмірна деталізація та реалістичність форм [10, с. 149-150]. Цілком погоджуємося, що фігуративні бронзові скульптури навряд чи можуть зникнути з міських просторів, однак стоїть питання про підвищення художньо-естетичних і культурних якостей таких об'єктів, що суголосно світовим мистецьким тенденціям. І якщо на рівні держави, міської влади та громадської свідомості зміниться розуміння та підхід до урбаністичних арт-практик, то якісні мистецькі речі найближчим часом наповнять українські міста. Фігуративна жанрова скульптура теж повинна бути, проте в дещо інших формах і конфігураціях.

Визначальною передумовою майбутнього розвитку мистецтва в міському просторі є донесення до соціуму якісної інформації про світовий досвід та інноваційні можливості в цій сфері. Важливим є усвідомлення того, що мистецтво в міському просторі — це не лише пам'ятники, скульптури чи меморіальні дошки, а й сучасні, оригінальні та інтерактивні проекти, що мають суспільно-культурне значення. Одним з ефективних способів подолання стереотипу, що склався, та зацікавлення проблемами мистецтва міських просторів може стати проведення конкурсів, виставок, фестивалів, симпозіу-

нів під відкритим небом, що ознайомлювали б з тенденціями розвитку мистецтва та творчістю митців з різних міст і країн набагато ширше коло глядачів. Це дало б можливість встановити зворотний зв'язок між художниками та глядачами, а також вивчити смаки містян у сфері арт-об'єктів у міському просторі. Також необхідними складовими позитивного розвитку є регулярність мистецького занурення в соціальний і урбаністичний простори, долучення до таких ініціатив митців, які вже є авторитетними діячами у всеукраїнських обставинах, відповідно, здатні оперувати увагою широкої публіки [3, с. 258]. Крім цього, важливим є запровадження різноманітних курсів лекцій, семінарів, майстер-класів, присвячених роботі з міським простором, проведення науково-практичних конференцій. Враховуючи спектр проблем, присутніх сьогодні в урбаністичних арт-практиках, важливо залучати до їх обговорення і професіоналів — скульпторів, художників, архітекторів, і фахівців з урбаністики, культурології, мистецтвознавства, соціології, арт-менеджменту тощо, і просто зацікавлених осіб. Такий комплексний, професійний підхід дасть змогу ефективніше залучати громаду та забезпечуватиме підтримку новітніх урбаністичних арт-практик різними громадськими ініціативами. Відтак, поява сучасних об'єктів у міському просторі, а також оновлені підходи до їх реалізації, із залученням широкого кола фахівців і місцевих громад, є важливим засобом конструювання міської ідентичності, а також елементом брендингу.

Висновки. Сучасне мистецтво творить нові та увиразнює наявні культурно-символічні образи міста, відіграє важливу роль у створенні ефекту автентичності та модерності урбаністичного простору, підсилює його культурний та історичний сенс. Його розвиток повинен, перш за все, підтримуватися на державному та регіональному рівнях. Зокрема, для ефективної реалізації якісних стаціонарних художніх об'єктів особливо важливим є запозичення фінансово-організаційного досвіду Західної Європи та США, що регламентований спеціалізованими муніципальними програмами (практики «суспільного замовлення», коли 1% від загального бюджету проекту капітального будівництва в місті скеровується на розвиток public art). На сучасному етапі в Україні така практика також може знайти апробацію з огляду на особливо стрімкі темпи будів-

ництва у великих містах.

Самі ж міські простори можна розглядати як своєрідні мистецькі лабораторії, де відбуваються діалоги та дискусії, встановлюються певні соціальні зв'язки та експонуються якісні сучасні арт-проекти. Суспільство, у свою чергу, поступово позбувається певної ангажованості, спричиненої пострадянською ситуацією, та вчиться сприймати й розуміти сучасне мистецтво, виведене в публічний простір міста. Динаміка останніх років створює сприятливі передумови для його розвитку, бо це, перш за все, ознака демократичного суспільства, а також важлива складова міської ідентичності та культурного бренду сучасного міста.

1. **Чепелик О.** Суспільне замовлення для урбаністичних просторів // Сучасні проблеми дослідження, реставрації та збереження культурної спадщини: Зб. наук. праць ІПСМ НАМУ . — 2009. — № 6. — С. 430-443.
2. **Чепелик О.** Взаємодія архітектурних просторів сучасного мистецтва та новітніх технологій або мультимедійна утопія / Оксана Чепелик // Інститут проблем сучасного мистецтва АМУ. — К. : «Хімджест», 2009. — 260 с.
3. **Булавіна Н.** Соціальні аспекти сучасних мистецьких практик / Н. Булавіна, І. Пилипенко // Сучасне мистецтво. — 2010. — № 7. — С. 253-260.
4. **Протас М.** Українська скульптура ХХ століття / Марина Протас. — К. : Інтертехнологія, 2006. — 278 с.
5. **Мусієнко Н.** Public art у просторі сучасного міста: Київська практика / Наталія Мусієнко // Сучасні проблеми дослідження, реставрації та збереження культурної спадщини. — 2010. — №7. — С. 136-149.
6. **Єшкілев В.** «Монументоманія»: спроба попереднього діагнозу / В. Єшкілев // 2013. — [Електрон. ресурс]. — Режим доступу: http://zaxid.net/news/showNews.do?monumentomaniya_sproba_poperednego_diagnia&objectId=1283281.
7. **Скринник-Миська Д.** Пам'ятникофілія і пам'ятникофобія / Дарина Скринник-Миська // Мистецький альманах "Артес". — [Електрон. ресурс]. — Режим доступу: http://artес-almanac.in.ua/art/articles/pamiatkofilia_i_pamiatkofobia.html.
8. **Венгринюк Л.** Політика пам'яті в сучасній Україні: поняття, характеристики, прояви на регіональному рівні / Л.Я. Венгринюк // Панорама політологічних студій. — 2012. — №. 9. — С. 33-40.

9. **Зерній Ю.** Державна політика пам'яті в Україні: становлення та сучасний стан / Ю. Зерній // Стратегічні пріоритети. — 2008. — № 3(8). — С. 42-51.
10. **Попова П.** Современная жанровая городская скульптура Санкт-Петербурга: истоки, тенденции, перспективы развития / П.И. Попова // Труды Санкт-Петербургского Государственного Университета культуры и искусств. — 2012. — № 192. — С. 144-145.

ANNOTATION

Anna Yefimova. Public art: prospects and ways of development in Ukraine.

This article outlines the prospects and main ways of development of modern art in urban spaces in Ukraine, which includes both traditional art objects (the classic examples of monumental art) and models of contemporary art (in scientific discourse of Western Europe and the United States it called «public art»). In particular, researched the key prerequisites of mainstreaming of high-quality art forms in public urban space. Based on international experience, also suggested some mechanisms of further effective development of urban art practices at political and regional levels.

Keywords: contemporary art, urban space, memorial practices, development, public order, public art.

АННОТАЦИЯ

Анна Ефімова. Современное искусство в городской среде: перспективы и пути развития в Украине. В статье обозначены перспективы и основные пути развития современного искусства, представленного в открытой городской среде в Украине, которое включает в себя как традиционные художественные формы (классические образцы монументального искусства), так и модели актуального искусства, что в западном дискурсе чаще всего определяют понятием public art. Установлены ключевые условия актуализации качественных и адекватных своему времени художественных форм в публичных городских пространствах, а также, на основе международного опыта, предложены некоторые механизмы дальнейшего эффективного развития урбанистических арт-практик на государственном и региональном уровнях.

Ключевые слова: современное искусство, урбанистическое пространство, мемориальные практики, развитие, общественный заказ, public art.